

ЛЕКЦІЯ 9.
ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ.

МОДУЛЬ 3. СИНТАКСИС.

ПЛАН

1. Просте двоскладне речення.

А) головні члени речення;

Б) другорядні члени речення (додаток, прикладка, означення, обставина).

2 . Просте односкладне речення. Типи односкладних речень.

3. Нечленовані речення.

4. Неповні двоскладні й односкладні речення.

5. Просте ускладнене речення.

6. Речення з однорідними членами.

-
- У ролі підмета використовується також неозначена форма дієслова (інфінітив):
 - *1) Жити – це не значить тільки брати, а й давати (Д.Ткач).*
 - *2) Домогтися чистоти повітря стало метою навчання.*
 - *3) Запобігати хворобам, а не рятувати хворого – завдання доброго лікаря.*
 - *4) Тривалий час бути під їхнім впливом небезпечно*
 - *(В. Собко).*
 - *5) Бити байдики – улюблена справа ледарів. 6) Ще кілька людей схопилися на ноги. 7) Нехай кожен із нас пізнає себе.*

Додатком називається другорядний член речення,
що означає предмет, на який спрямована чи якого
стосується дія, процес, ознака, стан.

- ▣ *Буриштинове сонце поринало в безодню за
верховіття вікових буків (О. Донченко).*

Додаток як другорядний член речення має такі диференційні ознаки:

а) виражає об'єктні семантико-синтаксичні відношення;

б) виражається найчастіше іменниками в непрямих відмінках або їх еквівалентами;

в) стоїть після опорного слова;

г) поєднується з опорним словом підрядним зв'язком керування;

ґ) відповідає на питання непрямих відмінків.

Додатки поділяються на прямі й непрямі.

Прямий додаток вказує на об'єкт, безпосередньо охоплений дією, процесом або станом.

Він залежить від перехідних дієслів і виражається знахідним відмінком без прийменника: *Нашу радість і сум, нашу звихрену долю материнська любов, як весна, зігріває (В. Крищенко).*

Непрямі додатки виражаються іменниками чи іншими субстантивованими словами у формі З. в. з прийменником або у формах інших непрямих відмінків як з прийменниками, так і без них: Пашисть медами скосиста гора (Л. Костенко);

У боротьбі немає одиниць (В.Поліщук).

Непрямі додатки залежать від перехідних і неперехідних дієслів: Мрію пестив я свою пензлем, олівцем (М.Сингальський); Джерин садок завітчався білим цвітом (І.Нечуй-Левицький).

Непрямі додатки можуть також залежати від іменників, прикметників, дієприкметників та дієприслівників: *І подвиг сторожа на маяку достоїн пісні, пензля і граніту (М.Рильський); Людські діла тривкіші від металу... (О. Корнійчук);*

Означенням називається другорядний член речення, який указує на ознаку предмета і підпорядкований іменникові, що називає предмет. Означення має такі диференційні ознаки:

а) є другорядним членом речення;

б) виражає означальні відношення; в) залежить тільки від іменника;

г) виражається у типових випадках прикметниками та іншими словами в прикметниковій функції;

г) за прямого порядку слів стоїть перед означуванним іменником;

д) з означуванним іменником з'єднується підрядним зв'язком – узгодженням.

Означенням називається другорядний член речення, який указує на ознаку предмета і підпорядкований іменникові, що називає предмет. Означення має такі диференційні ознаки:

а) є другорядним членом речення;

б) виражає означальні відношення; в) залежить тільки від іменника;

г) виражається у типових випадках прикметниками та іншими словами в прикметниковій функції;

г) за прямого порядку слів стоїть перед означуванним іменником;

д) з означуванним іменником з'єднується підрядним зв'язком – узгодженням.

Означення, на відміну від головних членів речення, не створює в реченні своєї синтаксичної групи, воно завжди виступає залежним: *У нашого хлоп'ятонька блакитні оченятонька, волоссячко м'якесеньке, а личенько білесеньке (О. Олесь).*

За характером синтаксичного зв'язку з означуваним словом означення поділяються на узгоджені й неузгоджені: *Козацькі могили високі – незгаслі вулкани Вкраїни (І. Драч); Над доріжкою з асфальту дві берізки обнялись (В. Сосюра).*

Узгоджене означення поєднується з означуванням словом граматичним зв'язком узгодження:

З кожної гілочки на калині звисають важкі червоні грона (Б.Харчук);

О, як змінився луг осінній, вночі прилинув перший сніг, упав, мов біле шумовиння, од вітру хвилями застиг (В. Ткаченко).

Неузгоджене означення поєднується з означуванням словом зв'язком керування або прилягання: *У цих садах, в сонатах солов'їв він чує тихі кроки браконьєра (Л.Костенко); Великій меті – освічувати народ, піднімати його з віковичної темряви – служив і Шевченків талант художника (З журн.).*

Неузгоджені означення виражаються іменниками у формі непрямих відмінків з прийменниками чи без них (*гурт дітей, виводок каченят, хлопець без вусів, сосна на кручі*); інфінітивом (*бажання вчити, мрія побачити*); прислівником (*дорога направо*), дієприслівником (*читання лежачи*).

Іменники, які виступають означеннями, втрачають значення предметності й виражають ознаку іншого предмета.

У таких випадках вони можуть виражати:

а) належність (родовий належності: подарунок сестри, тобто сестрин; вулиці міста, хата батька);

б) ознаку за матеріалом (родовий внутрішньої ознаки: квіти з паперу, човен з дерева, тобто дерев'яний);

в) ознаку за призначенням (вагон для дітей, тобто дитячий);

г) ознаку за місцем розташування предмета (табір у лісі, тобто лісовий);

г) ознаку за об'єктом піклування (піклування про дітей);

д) ознаку за напрямом (шлях в Україну);

е) зовнішню чи внутрішню ознаку предмета (родовий ознаки: дівчина з карими очима, тобто кароока; дитина п'яти років, людина лагідної вдачі).

Прикладкою
називається означення,
виражене іменником чи
іншою
субстантивованою
частиною мови

а) є різновидом
означення;

б) дає предмету
нову назву;
в) виражається
іменником;

г) може стояти
перед і після
означуваного
слова;

г) найчастіше
узгоджується з
означуваним
словом у відмінку

Прикладка зазвичай виражається одним словом або сполученням слів: *дівчина-герой, огонь-сльоза, газета “Вільна Україна”*.

Дефіс ставиться:

а) якщо означуване слово й прикладка є загальними назвами:
учитель-фізик, жінка-вихователь;

б) якщо означуване слово стоїть після прикладки, вираженої власною ознакою: *Київ-місто, Дніпро-ріка;*

в) якщо іменник, що має атрибутивне (означальне) значення, виступає в ролі прикладки у постпозиції: *вовк-жаднюга, дівчина-красуня, хлопець-богатыр.*

Якщо прикладка входить до складу терміна, вона втрачає атрибутивне значення, перетворюючи словосполучення на складний іменник, який пишеться через дефіс: гриб-паразит, заєць-русак, льон-довгунець.

Дефіс не ставиться:

а) якщо прикладка, власна назва, знаходиться в постпозиції до означуваного іменника: Місто Київ, ріка Дніпро;

б) якщо прикладкою виступає видова назва: трава звіробій (за зворотного порядку слів дефіс ставиться: звіробій-трава).

Приклади – індивідуальні назви заводів, фабрик, пароплавів, організацій, підприємств, наукових праць, літературних творів, газет, журналів, кінофільмів тощо – пишуться з великої літери і в лапках: газета “Слово”, швейна фабрика “Дитячий одяг”, опера “Запорожець за Дунаєм”, табір “Сосновий”, санаторій “Україна”.

Обставиною називається другорядний член речення, що означає обставини дії, стану або ознаки.

Обставина має такі диференційні ознаки:

а) є другорядним членом речення;

б) виражає обставинні семантико-синтаксичні відношення;

в) виражається прислівниками, дієприслівниками, прийменниково-іменниковими формами та інфінітивом;

г) у реченні може займати різну позицію, найчастіше - постпозицію;

ґ) пов'язується з головним словом підрядним зв'язком прилягання або керування;

д) залежить найчастіше від дієслова.

За значенням обставини поділяються на такі основні групи:

а) обставини способу дії вказують на спосіб здійснення дії чи вияву ознаки;

б) обставини міри і ступеня характеризують дію, стан чи ознаку за ступенем або мірою їх вияву;

в) обставини місця означають місце дії, процесу, стану, напрямок і шлях руху;

г) обставини часу вказують на час дії і його тривалість;

г) обставини причини вказують на причину дії;

д) обставини мети вказують на мету дії;

е) обставини умови вказують на умову, за якої може відбуватися дія;

є) обставини з допустовим значенням виражають те, всупереч чому відбувається дія.

Односкладне речення в системі простого речення
Односкладні речення – специфічні за будовою і
змістом синтаксичні одиниці.

З погляду структурного ця особливість виявляється
в наявності лише одного головного члена, а з погляду
семантичного – у своєрідності висловлюваної ним
думки.

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

НАКАЗ

Про систему надання лікарсько-фізкультурної допомоги в Україні

Відповідно до статей 8, 32, 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я та з метою удосконалення надання медичної допомоги особам, які займаються фізичною культурою і спортом,

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити:

- 1) Положення про систему лікарсько-фізкультурної допомоги в Україні, що додається;
- 2) Положення про лікарсько-фізкультурний диспансер (центр спортивної медицини), що додається;
- 3) Положення про відділення (кабінет) лікувальної фізкультури, що додається;
- 4) Положення про відділення (кабінет) спортивної медицини, що додається.

2. Департаменту реформ та розвитку медичної допомоги Міністерства охорони здоров'я України (М. Хобзей) у встановленому законодавством порядку забезпечити подання цього наказу на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.

3. Міністру охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, керівникам структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити неухильне виконання цього наказу.

4. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

5. Контроль за виконанням цього наказу покласти на першого заступника Міністра Р. Салютіна.

Міністр

О.Мусій

Отже, *односкладними називаються речення*, в яких суб'єкт і предикат думки виражаються одним головним членом речення і не потребують поповнення другим головним членом.

Односкладні речення можуть бути поширеними й не поширеними, повними й неповними.

У синтаксичній науці серед односкладних речень виокремлюються кілька типів залежно від значення і граматичної форми головного члена речення: *означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні й номінативні*.

За способом вираження головного члена односкладні речення поділяються *на дієслівні (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні) та номінативні речення.*

1. Означено-особові речення позначають дію, яка виконується конкретною особою – мовцем або його співбесідником. Головний член означено-особових речень виражається лише особовими формами дієслова

а) дієсловом у 1-й або 2-й особі однини чи множини дійсного способу

б) дієсловом у 2-й особі однини або 1-й та 2-й особах множини наказового способу

Означено-особові речення вступають у синонімічні зв'язки з двоскладними структурами, підмети яких виражені займенниками я, ти, ми, ви, а присудки – дієсловами дійсного (крім форм минулого часу) або наказового способу. Відмінність між ними семантико-стилістична.

В односкладних реченнях уся увага зосереджується на дії, на виділенні дієслова, що надає висловлюванню виразності, динамічності. Такі речення зазвичай експресивні, емоційно забарвлені: *Любіть життя, шануйте кожен день. Робіть йому коштовні подарунки (М. Вороний).*

Двоскладні речення з займенниковими підметами менш експресивні: *Я пригорнусь до тебе піснею і яворами, золотими крильми пшениці, тінявими ярами (Д. Павличко).*

2. Неозначено-особові речення позначають дію, яка здійснюється неозначеною особою. У ролі головного члена цих конструкцій виступають:

а) дієслова в 3-й особі множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу: *Над лиманом білять синім, білять білим над лиманом (В. Вінграновський; - Тільки ж, Марійко! - застерегла під кінець. - Ні слова нікому. А то його вб'ють (А. Головка);*

б) дієслова в формі множини минулого часу дійсного способу: *Бо мене хоч били, добре били, а багато дечому навчили (Т. Шевченко).*

Неозначено-особові речення виступають семантико-стилістичними синонімами двоскладних.

3. *Узагальнено-особові речення* означають дію, яка стосується узагальненої особи, будь-кого.

Головний член узагальнено-особових речень виражається дієсловами в 2-ій особі однини рідше - множини дійсного і наказового способів: *Любиш поганяти, люби й коня годувати; Вчи дітей не страшкою, а ласкою; За цю науку цілуйте батькам руку (З н. тв.); Бувало, ранок, очерет, затока... і з братом тихо у човні сидиш (М. Рильський).*

За ступенем узагальнення дії ці речення поділяються на два типи. Речення першого типу вживаються як прислів'я і крилаті вислови повчального або викривального змісту: *Удосвіта встанеш – більше діла зробиш (Н. тв.); Журбою біди не пособиш, плачем лиха не збудешся, і голови втрачати не треба (М. Стельмах).*

Речення другого типу передають дію або стан самого мовця: *В ці дні бажаєш світ щасливий черпнути відрами до дна і сміло сіяти на ниви багатство ярого зерна (М. Стельмах).*

Узагальнено-особові речення другого типу зазвичай використовуються в усному мовленні та художній літературі й протиставляються подібним до них означено-особовим реченням своєрідним значенням.

За допомоги таких конструкцій письменники розкривають стан, настрій мовця, узагальнюючи їх, переносячи їх на інших людей, що перебувають у подібній ситуації:

Коли лежиш в полі лицем до неба і вслухаєшся у многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне (М. Коцюбинський).

У функції головного члена узагальнено-особових речень можуть виступати й інші дієслівні форми:

а) 1-ї особи множини: *Як дбаємо, так і маємо (Н. тв.);*

б) чоловічого роду минулого часу: *Молотив цілий день, а віяти нічого (Н. тв.);*

в) 3-ї особи однини і множини: *Решетом воду неносять; Золоті гори обіцяє (Н. тв.).*

4. Безособові речення означають дію або стан, які відбуваються без активної участі особи, незалежно від носія стану.

Головний член цих речень виражається:

а) безособовими дієсловами на означення стану природи, фізичного або психічного стану людини, її настроїв, прагнень; наявності або відсутності певних змін, явищ, стану в довкіллі: *Надворі вже зовсім розвиднилося (М. Стельмах);*

б) особовими дієсловами в безособовому значенні на означення стану природи, людини, процесів сприймання, мислення, мовлення: *Пахло талою землею (А. Головка); Дихалося вільно, йшлося по землі легко (Ю. Збанацький);*

в) безособовими формами на -но,-то: *Село позначено печаттю переджнив'я (Г. Донець); Із можливого в чудесне перекинуто мости (М. Рильський);*

г) прислівниками, присудковими словами типу можна, треба, варто, жаль, шкода, пора в сполученні з інфінітивом: *Можна вибрать друга і по духу брата, та неможна рідну матір вибирати (В. Симоненко);*

г) заперечними словами нема, не було, не буде: *Буря, пітьма, стежки нема (Л. Забашта); І на оновленій землі врага не буде супостата (Т. Шевченко).*

5. *Інфінітивні речення* вказують на можливу або неможливу, необхідну або неминучу дію.

Головний член в інфінітивних реченнях виражається незалежним інфінітивом без частки *би* (*б*) або з нею: *А слова дружнього за гроші не купити* (М. Рильський); *Запросити б друзів до хліба-солі живих і мертвих у далеких полі* (А. Малишко).

Частка *би* (*б*) в інфінітивних реченнях вносить відтінок доцільності певної дії, побажання, поради, ввічливого прохання й пом'якшує наказ. Семантика інфінітивних речень широка: вона включає і значення спонукання до дії, і значення необхідності, обов'язковості виконання її: *Стояти тут! Нема шляхів назад!* (М. Бажан); *Не допустити жертв* (О. Гончар).

6. *Номінативні (називні) речення* стверджують наявність існування явищ, подій або предметів.

Головний член таких речень виражається іменником, займенником, кількісно-іменним словосполученням, субстантивованими словами: Весна. Теплінь. Жайворонки в небі (І. Цюпа); Зимовий вечір* Тиша, Ми. Я вам чужий - я знаю (П. Тичина).

Номінативні речення близькі за значенням до деяких двоскладних конструкцій: *Вечір. – Настав вечір.*

Відмінність між ними ґ в семантиці та сфері використання. Двоскладні речення передають предикативні відношення, називаючи предмет і дію, яка йому властива. Односкладні речення за допомоги лише одного члена фіксують і предмет думки, і його наявність. Номінативні речення використовуються найчастіше в художніх описах. Широке їх використання пояснюється, з одного боку, лаконізмом, глибиною закладеної в них інформації, а з другого – образністю та експресивністю.

Нечленовані речення – це особливий структурний тип простого речення, який характеризується синтаксичною нерозкладністю. Вони складаються з одного слова (через те їх ще називають “словами-реченнями”).

Нечленованими називаються структурно нерозкладні речення, виражені частками, модальними словами й вигуками. Специфіка цих речень у тому, що вони не мають у своєму складі ні головних, ані другорядних членів речення. їх структурну основу утворюють слова, позбавлені номінативного значення: частки, модальні слова й вигуки. Слова-речення виражають ствердження або заперечення фактів, про які говорить співбесідник (Так. Ні. Гаразд), спонукання й заклики (Геть! Стоп!), оцінку фактів або явищ (Ого!).

За значенням слова-речення поділяються на кілька груп:

1. Стверджувальні слова-речення служать для вираження схвалення висловленої думки:

Чорний. Не знаєш, де він, а листа пишеш?

Оленка. Так, (Т. Коломієць).

- Чи ви не з села?-Еге... (Остап Вишня).

2. Заперечні слова-речення виражають незгоду з висловленою думкою:

-Хіба довідались? - Ні! (М. Старицький).

3. **Спонукальні слова-речення** служать для вираження спонукання до виконання дії чи переходу до якогось стану:

Чи такий же він? Бозна-що вигадуєш! Аж сором слухати. - Цить-но! - хтось перебив (А. Свидницький). - Геть! Геть! Дітей моїх обібрав! Жінку голодну лишив (У. Самчук).

4. **Питальні слова-речення** служать для спонукання співрозмовника до пояснення своєї думки уточнення її. Вони переважно виражаються стверджувальними або спонукальними словами:

- Здорові були, діду! - Га? - питає дід Тиміш (Остан Вишня).

5. **Емоційно-оцінні слова-речення** служать для вираження емоцій (захоплення, обурення, страху): *- Ох! І краса! - вигукнув мисливець (Остан Вишня).*

6. **Слова-речення**, що виражають вітання, прохання, подяку, вибачення: *- Добрий вечір, дядьку Мартине! А бог на поміч!.. - гукають Мартинові здалека (У. Самчук).* Нечленовані речення не мають у своєму складі жодного члена речення. Окремо взяті, вони нічого не виражають.

Неповними називаються прості речення, в яких пропущено один чи кілька необхідних для граматичної структури речення членів, що легко встановлюються з контексту чи ситуації. Напр.: Шабля ранить голову, а слово – душу (Н. тв.). Виділене речення неповне, в ньому пропущено присудок (ранить).

Пропущеними можна вважати тільки ті члени, відсутність яких зумовлює семантичну чи структурну неповноту речення: *Одні залюблені в старі листи. Ті – в музику. А ті – в руді томища. Таке життя... (Б. Олійник).*

Структурно неповними, але семантично повними називають *еліптичні речення*, у яких пропущений присудок, що не встановлюється з контексту чи ситуації. Уявлення про цей присудок одержуємо з власного змісту й будови цих речень, а точніше, з семантики. Форми залежних обов'язкових другорядних членів додатка чи обставини: *А сам – рюкзак на плечі, ціпок у руки той – від села до села (А. Головка).* Отже, *еліптичні речення структурно неповні*. Семантично ж вони повні, бо за відсутності лексично вираженого присудка семантичне навантаження припадає на семантично і структурно обов'язкові другорядні члени речення – обставини й додатки, які залежать від «нульового присудка».

заклики, гасла: *Усі – на вибори!*

Ускладненими вважаються такі речення, до складу яких належать однорідні члени речення, відокремлені члени речення, звертання, вставні й вставлені компоненти. Ці речення в структурному відношенні не однотипні.

Спільна їх ознака – вони мають одну граматичну (предикативну) основу, в них виникають додаткові смислові і синтаксичні відношення. Так, вставні слова виражають модальні значення достовірності, невпевненості тощо; відокремлені члени надають реченню значення додаткової обставинності (причини, часу, місця, мети), пояснення, включення, виключення, уточнення: *У драмі людській небагато дій: Дитинство, юність, молодість і старість (Л. Костенко);*

Однорідними називаються члени речення, які тотожні за своєю семантико-синтаксичною функцією: пояснюють один і той же член речення й виконують однакову синтаксичну функцію.

Напр.: *Щастя, радість, доброта прийшли тепер до кожної оселі (Ю. Збанацький);*

Відгуло, віддзвеніло лагідне літо (В. Приходько);

Глибока, тиха, нерозважна туга вникає в серце, каменем, лягає (Леся Українка);

Моє щастя – Вітчизни простори, оповиті і сонцем, і хмелем, й зерном (М. Стельмах).

Вставними є такі конструкції, за допомоги яких мовець виражає своє ставлення до висловленої ним думки.

Вставними можуть бути слова, словосполучення й речення. Вони відрізняються між собою лише обсягом, ступенем поширеності й структурою:

Може, мій вчинок – суцільна легковажність?

(П. Загребельний);

Найважливіше, здається мені, для письменника протягом усього життя не втратити чуття єдності, спільності своєї особистої долі з долею народною (О. Гончар.);

Як сказано було вже на початку цієї достовірної історії, отець Кирило Іванович, або Кирило Матербозький, як говорилося у Києві, запросив Грицька Ліщенка до себе на неділю у гостину (М. Грушевський).

Основними ознаками вставних слів і словосполучень є такі:

а) вставні слова не утворюють зі словами речення словосполучень;

б) не з'єднуються підрядним чи сурядним зв'язком з ними;

в) не є членами речення, не відповідають на жодне питання;

г) займають будь-яке місце в реченні; г) не вносять у речення додаткових відомостей, а виражають ставлення мовця до висловленого;

г) за змістом відносяться до частини речення або до всього речення;

д) пов'язуються з реченням за допомогою особливої інтонації – інтонації вставності.

Відокремлені члени речення

Відокремлення — це виділення одного із членів речення у вимові за допомогою інтонації, а на письмі з обох боків за допомогою ком (найчастіше), рідше — тире.

Відокремлюються тільки другорядні члени речення.

Відокремлені члени речення відповідають на питання: а який саме? а як саме? де саме? а коли саме? а що саме? Вони уточнюють, конкретизують попередні члени речення або виділяються для посилення їхнього змісту і значення.

Відокремленими бувають другорядні члени, яким властивий відтінок додаткового повідомлення, що доповнює основний зміст речення, виражений головними членами: *Відвага наша — меч, политий кров'ю. Нікого тут нема, крім мене й господині.*

Відокремлені означення

Відокремлення означень залежить від способу їх вираження, місця в реченні, а також від способу вираження того члена речення, до якого означення належить.

Поширені означення відокремлюються, якщо:

- стоять після означуваного слова, вираженого іменником: *За вікном спить ніч, в темне небо загорнена, зорями прихорошена.*
- стосуються особового займенника: *З природи мовчазна, вона залюбки слухала веселу та гарну бесіду.*
- стоять перед означуваним словом і мають відтінок причини: *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою, Марта була дуже гарною молодницею.*
- стоять перед означуваним словом, вираженим іменником, але відірвані від нього іншими словами: *Налита сонцем і вітрами, хлюпоче веслами весна.*

Непоширені означення відокремлюються:

- якщо стоять після означуваного слова, вираженого іменником, якщо перед ним є своє означення: *Лукаш — дуже молодий хлопець, гарний, чорнобривий, стрункий, в очах ще є щось дитяче.*

- перед або після означуваного слова, вираженого особовим займенником: *А він іде, високий, посивілий, на схід, на захід поле оглядає.*

- перед означуваним словом, якщо непоширені означення мають відтінок причини (до них можна поставити питання чому? з якої причини? незважаючи на що?): *Наляканий громовицею, кінь тихенько заіржав.*

- перед означуваним словом або після нього, якщо непоширені означення відірвані від нього іншими словами: *Він не чув, як, зрушений пострілами, сиплеться з гілля дерев і вкриває його пушистий сніг.*

- якщо в реченні відсутнє слово, якого стосується непоширене означення: *Невідомий нікому, сідаю на лавку, слухаю і дивлюся.*

Комами не відокремлюються:

- два означення (виражені дієприкметниковими зворотами), що з'єднані сполучником і (й): *Пробуджений ранком і сполоханий дощем птах знявся з гілки й згубився у верховітті.*
- означення, що стоять перед означуваними словами і не мають обставинного відтінку: *Теплом дихала настояна на травах та квітах земля.* Якщо відокремлене означення має виразно підкреслене експресивне значення, то на письмі воно може виділятися за допомогою т и р е: *І тоді ж світ, уся земля — буйна й радісна — поринула в цім болю.*

Відокремлена прикладка — це іменниковий зворот, який виступає в реченні як різновид означення.

Відокремлюється комами, якщо:

- стоїть після пояснювального слова, виражається іменником (здебільше власною назвою): *Навкруги чорне страшне море, безодня води і гніву.*
- стосується особового займенника: *Далеко за синім морем на чужій чужині гинули вони, безталанні шукачі щастя.*
- стоїть перед пояснювальним іменником і має відтінок обставини: *Чудовий піаніст, Лисенко надзвичайно точно й художньо передав твори Шопена, Шумана, Ліста.*
- приєднується словами або, на ім'я, на прізвище, родом, походженням, на ймення, так званий, як-от, а саме, тобто, або (тобто), чи (тобто), наприклад, зокрема, особливо та ін.: *Людський хлопець, дядька Лева небіж, Лукаш на імення.*
- приєднується сполучником як і має відтінок причини.

Відокремлені прикладки відділяються тире:

- якщо вони стоять у кінці речення й перед ними можна, не змінюючи змісту, вставити слова а саме: *У хаті є ще у нього дві дівчини — Домаха й Меланка* — якщо поширені прикладки уже мають у своєму складі розділові знаки: *Мати — ставна, смаглява гречанка, що була ніби старшою сестрою Ользі, — сама ув'язувала вузли, коли дівчата зайшли до хати.*

Відокремлюються додатки зі значенням включення, виключення або заміщення, що починаються словами крім, окрім, опріч, замість, за винятком, щодо, що ж до, часто, часом, завжди, особливо, навіть, хоч і: *Ви здійснюєте волю Батьківщини. Все відкиньте, все забудьте, крім неї, крім обов'язку.*

Зверніть увагу! Деякі додатки з прийменником замість не відокремлюються:

- замість можна замістити прийменником за: *Шматочки мармуру на вулицях Помпеї колись служили замість ліхтарів (порівняйте: служили за ліхтарі);*

- якщо додаток можна замінити іншим: *Замість квіток шаблі, списи виблискують у долині (порівняйте: не квіти, а шаблі, списи виблискують у долині).*

Відокремлюються обставини, якщо вони:

- виражені дієприслівниковим зворотом у будь-якій частині речення:

Сторож, несучи сніданок, стукнув дверима.

- виражені одиничним дієприслівником і означають додаткову дію, причину, час, умову дії (якщо стоять перед присудком): *Повечерявши, полягали спати.*

- мають прийменники незважаючи на, починаючи з, кінчаючи: *Сікач, незважаючи на свою чималу вагу й короткі ноги, дуже прудко бігає.*

Комами не відокремлюються:

- одиничні дієприслівники, що означають спосіб дії і своїм значенням близькі до прислівника: Я був молодий, здоровий і міг працювати не втомлюючись.

- обставини перед неповторюваними сполучниками і, та = і, або, чи, які з'єднують дві відокремлені обставини, виражені дієприслівниками або дієприслівниковими зворотами: Хвилюючись і все ще не отямившись, солдат розповідав про себе.

- дієприслівникові звороти фразеологічного типу: Говорити не переводячи руху. Бігти не чуючи ніг. Тікати не пам'ятаючи себе.

Зверніть увагу! Обставини з прийменниками внаслідок, залежно від, у зв'язку з, згідно з, завдяки, відповідно до, на відміну від можуть відокремлюватися або не відокремлюватися залежно від ролі в реченні або бажання автора: Отруйні опеньки, на відміну від їстівних, не мають на своїй ніжці білого кільця.